УДК 883 Ф – 1.06

БІБЛІЙНІ ОБРАЗИ В ПОЕЗІЇ М.ФІЛЯНСЬКОГО

Шапошникова І.Ф., аспірант

Запорізький державний університет

Кінець XIX - початок XX століття ознаменувався посиленим інтересом світової літератури до Біблії як потужного культурного джерела, арсеналу художнього освоєння буття. На думку І.Бетко, одна з головних причин цього інтересу криється в характері ідейно - художнього мислення тієї доби, коли на зміну реалізмові класичного типу приходять його численні модифікації, породжені нереалістичним типом осмислення дійсності і мистецтва [1, 28]. О.Мень, зауважуючи, що звернення письменників до біблійних тем було явищем не випадковим і не кон'юнктурним, наголошує на органічності цього явища у тривалій традиції, яка бере свій початок ще з античних часів [2, 238]. До проблематики, сюжетів, образів Біблії зверталися поети різноманітних напрямів українського модернізму початку XX століття (Б.-І.Антонич, Д.Загул, М.Зеров, П.Карманський, Ю.Клен, Б.Лепкий, П.Савченко, П.Тичина Г.Чупринка та інші). Повертаючись до вічної Книги Книг, ці автори з'ясовували для себе найважливіші, найгостріші світоглядні питання. Своїми творами вони визнавали не порушений віками авторитет біблійних героїв, сюжетів, морально-етичних настанов, міфологічних моделей, архетипів мислення [3, 280]. І. Бетко, працюючи над дослідженням "Біблійні сюжети і мотиви в українській поезії кінця XIX - початку XX століття", виділяє три концентричні проблемні кола в загальному корпусі поетичних творів на біблійні теми:

1) проблема національного самовизначення українського народу;
2) комплекс питань морально-етичного характеру;
3) система складного духовно-філософського пізнання Бога, Всесвіту й людини.

Ці проблемні питання розробляє у своїй творчості й М.Філянський, звертаючись до сюжетно-образного діапазону Старого й Нового Заповіту.

Форми "вторгнення" письменників у канонічний тематично-сюжетний матеріал визначаються не тільки ідеологічними, філософсько-естетичними нормами конкретної культурно-історичної епохи, але й своєрідністю художнього світобачення письменника, його творчою манерою. Ці своєрідні "євангелія", як правило, зосереджені на розвитку новозаповітних метафор і замовчувань, ледве накреслених ситуацій, які в літературних версіях отримують предметно-побутове й психічно-емоційне наповнення [4, 63]. Образ Ісуса Христа у світлі модерного світовідчуття зазнає кардинального перегляду, оскільки європейський модернізм одним із своїх завдань мав ревізію й розвінчання романтичних ідеалів, романтичної естетики. Неоднозначність зображуваних вчинків і ситуацій, релятивність цінностей акцентується саме в модернізмі [5, 235]. Ф.Ніцше (чий вплив породив "Українську хату" як культурний феномен), говорячи, що поняття про Бога спотворене, називає Ісуса "заколотником повстання", "політичним злочинцем", "ідіотом, що загинув через свою провину, а не за провину інших" [6, 654]. З погляду психологізму Ніцше, Христос означає передусім євангельську практику іманентного духовного буття [7, 252]. "Царство небесне є стан серця, а не щось, що можна очікувати, воно не має "вчора" і не має "післязавтра", воно не приходить через "тисячу років" – воно є досвід серця, воно всюди, воно ніде" [6, 660]. М.Філянський (який займав своєрідне становище серед членів "Української хати") не сприймає беззастережно Ніцшеве трактування образу Христа. Поетові імпонує насамперед кордоцентричний аспект розуміння вищого начала. Створюючи історико-символічний образ Сина Божого й Боголюдини, автор залучає власний "досвід серця", власні світоглядні орієнтації. М.Філянський звертається до тексту Євангелія, де Божественна сутність Христа поєднується з реальною, хоча й абсолютно досконалою, людиною. У поезії "Він тут..." Христос прямо не названий, але в контексті змістової структури твору він однозначно впізнається. У вірші Філянського образ поєднує два моменти буття Спасителя. Його перебування з дванадцятьма апостолами серед народу до розп'яття й поява після воскресіння. Це характеризує насамперед опис зовнішності Христа: "в сутані – савані з похиленим чолом", "сніжно-біла сутана", "кров над чолом, над устами". Порівняємо: "і стала одежа його осяйна, дуже біла, як сніг, якої білильник не зміг би так вибілити на землі!" [Мр., 9:3]. Божественну сутність Ісуса Христа окрім білого символізує також золотий колір ("пилом золотим убрався лан", "огненні персти", "земля огнем палала"). В євангелівському тексті цей колір прямо присутній у змалюванні Сина Божого ("підперезаний золотим поясом", "очі його – немов полум'я огняне" [Об., 1:13, 14]. Подаючи зображення Ісуса, М.Філянський спирається не тільки на народнопоетичні перекази й сказання, згідно з якими Спаситель і після

воскресіння ходить по землі з дванадцятьма апостолами, як колись під час земного життя. За словами О.Меня, Христос живе на землі потаємно, він живе у світі, і в цьому основа нашої надії [2, 237]. М.Філянський, синтезуючи багатовіковий досвід уявлень про великого Учителя, акцентує свою увагу на екзистенціальній самотності Месії:

Відкіль вогонь – юрбі байдуже!
В пітьмі Голгофи мати туже –
Юрбі не чуть, юрба не зна...[8, 200]

Ісус не міг бути зрозумілим і прийнятим людством свого часу, те ж саме, здається, буде відбуватися в усі часи, бо унікальність і загальнолюдська досконаліть нагорної утопії роблять його прихід завжди передчасним, таким, що докоряє людству в гріховності й недосконалості [9, 9]:

“О доки, доки буду з вами,
Терпіти доки буду вас!” [8,199]

Ці рядки стали рефреном не тільки поезії “Він тут...”, але й знаходять свій розвиток у невеликому творі “Летіли дні, минали роки”, виходячи за межі релігійного мотиву, набуваючи ознак філософського осмислення дійсності 20-30 років ХХ століття:

Летіли дні, минали роки,
Неслося з струн: “О доки ж, доки!..”
Неслось, але луни не знало,
Весняним снігом розтавало
І десь збиралось, там, у млі, –
Між кров’яних джерел землі. [8, 216]

“Нудьги пекельний глас”, який М.Філянський вклав в уста Ісуса Христа, є поетичною варіацією промови Сина Божого в розділі про уздоровлення сновидного. Цей докір Учитель кидає своїм учням, коли вони не змогли вигнати без його допомоги “німого і глухого духа” із хлопця / “О, роде невірний, – доки я буду з вами? Доки вас я терпітиму? [Мр., 9:19]. “О, роде невірний і розбещений, – доки я буду з вами? Доки вас я терпітиму?” [Лк., 9:4].

У поезії “Він тут...” пейзаж передає вищу сутність Ісуса, оскільки поетичний світ природи не тільки обрамлює євангельський сюжет, але й активно відгукується на почуття ліричного героя.

Емоційний стан героя характеризується неоднозначністю й суперечливістю. Картина розп’яття говорить про схвалення жертви Христа, розуміння його трагічної і водночас величної доленосної місії. Безнастанне подвижницьке служіння людям подолало межі простору і часу, що й зумовлює новий поетичний хронотоп автора у трактовці біблійної теми [10, 34]:

Я досі бачу кров над чолом, над устами,
І глас пекельних мук я досі чую сам,
З жаданням кинутий далеким небесам,
І бачу як огнем горять над тілом рани
В прозорі ніжної, неначе сон весняний,
Сніжно-білої сутани [8, 199].

Водночас всю картину твору пронизують почуття сумніву, ті думки, які сповнювали душу ліричного героя в момент зневіри, втрати чіткого уявлення про абсолют. До психологічних переживань людини приєднується навколишня природа, яка виступає з ліричним героєм органічним цілим:

І вражена земля їх тіні не тримала;
Вона щось слухала, чогось неначе ждала [8, 198].

Звернення до образу Ісуса Христа мотивується історіософською концепцією М.Філянського. Нерозуміння смислу приходу Месії в людський світ, мотив його самотності суголосний категоричному неприйняттю М.Філянським часу сьогоднішнього. Його уподобання залишились у “часах колишніх”, а сучасники, “безкровная отара”, не змогли належно оцінити надбання попередніх поколінь. Це змушує автора гнівно проголосити, що “рід заклятий” не вартий жертви Вірного і Правдивого – Сина Божого:

Ти весь у буднях, рід заклятий,
Залив ти кров’ю срібні шати,
І не для тебе він воскрес!.. [8,114].

Подаючи образ Боголюдини, М.Філянський не завжди дотримується біблійного тексту, в якому превалюючим виступає трагічно-величний аспект зображення Христа. На осмислення всесвітньо відомого образу вплинули необарокові елементи творчості М.Філянського, бо “пишний холод рис бароко” завжди притягував серце поета. Тому маємо зовсім протилежне до вище згаданого зображення

Сина Божого. Він постає “без слідів недавніх мук”, постать його позначена не аскетичними вимогами, а повнокровним життям:

Ані на чолі, ні в устах
Нема слідів недавніх мук.
І крові жар, і тіла тук
Наперекір усім законам
Несуть його в нагірні лона [8, 168].

З образом Ісуса Христа, темою його розп’яття й воскресіння тісно пов’язаний образ Богоматері – унікальної жінки: єдиної серед жінок, єдиної серед матерів, єдиної серед людей. До образу “матері земних інституцій”, яка стала “віссю гуманізації Заходу взагалі і гуманізації любові зокрема” [10, 502], зверталися багато представників українських модерних течій початку ХХ століття (Є.Маланюк “Молитва”, “Візія”, П.Тичина “Скорбна мати”). Історія культу Діви містить у собі нашарування вірувань, які беруть початок ще з античних уявлень, позначених домінуванням богині-матері. Християнство замінює біоматеринський детермінізм постулатом, що безсмертність належить імені отця. Але воно б не досягло своєї символічної революції без посилання на жіноче трактування безсмертної біології. Оскільки свобода і повага до материнської території стали п’єдесталом, на якому споруджується любов до Бога [10, 497]. Мотив розп’яття й воскресіння Великої Матері у творчості М.Філянського є поетичною варіацією на ряд шевченківських мотивів (наприклад, поема Т.Шевченка “Марія”). За біблійним сюжетом доля Діви Марії є більш осяйною, ніж доля її сина: вона не знала Голгофи, смерті, воскресіння. Вона не вмирає, а на думку Ю.Крістевої, ніби перегукується зі східними віруваннями, зокрема таоїстичними, згідно з якими людські тіла переходять з одного місця на інше у вічному потоці, який є копією материнської утроби. Життєві стани Спасителя: неприйняття його вчення, мученицька смерть, воскресіння переноситься у М.Філянського на образ Марії. Пряма вказівка на особу Божої Матері (як і при зображенні Ісуса Христа) відсутня. Образ Марії передано через ряд чисельних біблійних атрибутів, які в літературному трактуванні стали символами трагічної долі Матері Церкви та її сина. Муки Богоматері перед розп’яттям символізують Тарпейська скеля (скеля на Капітолійському пагорбі, звідки скидали приречених на смерть), кров, яка текла “на уста її із чола” (при зображенні Ісуса: “кров над чолом, над устами”). За біблійним мотивом прямим зрадником Ісуса став один із дванадцяти апостолів Іуда. Інший апостол Петро тричі зрікався учення Христа, і після третього зречення заспівав півень. Тому в поезії М.Філянського символами зради і глуму, вчиненими над Дівою Марією, стали “півня третього глас”, “факели Іуди”. Справжнє розуміння вищого призначення Божої Матері, як і її сина, відбувається тільки після смерті й божественного воскресіння:

І розп’ята була... І от тепер на волі,
Вона над ними знов в колишнім ореолі,
А там, де горн стояв і де лились кайдани,
Тепер над морем хвиль – стоустає “Осанна” [8, 196].

Назва вірша, в якому передано розповідь про долю Діви Марії, – “Великдень” теж є символічною. Вона не тільки відображає біблійний сюжет, але й є уособленням надій і сподівань на воскресіння загальнолюдських цінностей, повернення надбань духовної культури народу, спотворених протягом багатьох віків “кустодіями катів”. Символом цього відродження є бенкет з невід’ємними атрибутами – квітами і вінками (ознаками перемоги життєстверджуючого начала):

Ідіть же на бенкет. Вбирайте стіл питвами!
Засипте квітами, закидайте вінками...
І хай в цей ясний день не буде винуватий –
Хто прийде в третій час, хто в шостий, хто в дев’ятий [8, 196].

Символічне навантаження змісту підсилюється введенням біблійної притчі про виноградарів, на що вказував і М.Зеров [12, 178]. За сюжетом притчі царство небесне подібне до господаря, що вдосвіта вийшов наймати робітників для праці у винограднику. Незалежно від того, коли вони були прийняті (о третій, шостій, дев’ятій чи одинадцятій годині) їм було однаково сплачено за працю. “Отак будуть останні першими, а перші – останніми!” [Мт., 20:16]. Подаючи поетичне переосмислення притчевого сюжету, використовуючи цифрові символи, М.Філянський підтверджує своє бачення перспективи розвитку людства в майбутньому, у даному випадку, співзвучне християнським уявленням про вселенське добро і справедливість.

Подаючи літературну інтерпретацію біблійних образів Ісуса Христа й Діви Марії, М.Філянський синтезує історичне й символічне трактування. Здійснюючи мистецький пошук від прямих запозичень, наслідувань, він приходить до поетичного переосмислення, символічного підтексту, індивідуально-авторських філософських узагальнень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бетко І. Біблія як джерело ідей у творчості Лесі Українки // Слово і час. – № 3. – С. 28-36.
2. А.Мень. В поисках подлинного Христа // Иностранная литература. – 1991. – № 3. – С.237-247.
3. Сулима В. Біблія і українська література. – К., Освіта, 1998. – 400 с.
4. Нямцу А. Евангельские образы и мотивы в русской литературе. – Черновцы: Рута, 1998. – 80 с.
5. Агеєва В. Поетеса зламу століть. – К.: Либідь, 1999. – 264 с.
6. Ницше Ф. Собрание сочинений: В 2 т. – М.: Мысль, 1990. - Т. 2.
7. Гундорова Т. Проявлення слова. Дискурсія раннього українського модернізму. Постмодерна інтерпретація. – Львів: Літопис, 1997. – 297 с.
8. Філянський М. Поезії. – К.: Радянський письменник, 1988. – 240 с.
9. Нямцу А. Мир Нового Завета в литературе. – Черновцы: Рута, 1998. – 108 с.
10. Голомб Л. Релігійно-філософські засади лірики М.Філянського // Наукові записки Тернопільського державного педагог. університету. Серія “Літературознавство”. – 1998. – Вип. ІІ. – С. 27-36.
11. Крістева Ю. Stabat Mater // Антологія світової літературно-критичної думки XX століття. Львів: Літопис 1996. – С. 495-509.
12. Зеров М. Бібліографія // Життя і революція. – 1928. – № 10. – С. 179-180.